

ОДГОВОР ДР РАД. ЛУКИЋУ НА ПРИКАЗ МОЈЕ КЊИГЕ
БИБЛИЈА У СВЕТАУ ДРУШТВЕНИХ БОРБИ

У броју 2. Анала из 1971. године др Рад. Лукић дао је приказ моје књиге „БИБЛИЈА У СВЕТАУ ДРУШТВЕНИХ БОРБИ“. У ствари, то није приказ књиге, о њеној садржини, тематици, основним идејама и концепцијама то је суд о књизи. Да је неко други дао сличну рецензију, не бих се на њу осврнуо. Али пошто потиче од таквог, и институционално потврђеног, ауторитета у науци као што је др Лукић сматрам за потребно да одговорим на његову рецензију.

Рецензент користи доста похвалних речи за књигу. Међутим, и у тим похвалама, а још више у замеркама има доста тврђи које читаоцу (а нарочито читаоцу рецензије који књигу није прочитао), дају неадекватну слику о књизи. Тако, на пример (стр. 187) рецензент каже: „Она (тј. књига) обухвата у ствари историју јудаизма и хришћанства од настанка Библије до најновијег доба“. Ова тврђа је свакако нетачна, или бар претерана: у тој књизи нисам показао чак ни садржину јудаизма у целини, јер је он веома многострани духовни комплекс, а камо ли његову веома разгранату историју, нити бих преузео тако тежак задатак; још мање садржину или чак историју хришћанства која је у прошлости имала, а и данас има тако различите и разноврсне појавне облике. Указивао сам у књизи само на оне моменте кроз које у друштвеном (не и историјском у строгом смислу) развоју јеврејства у епоси стварања Библије одигравају друштвене борбе које остављају трагове у Библији; а затим на моменте у развоју хришћанства закључно са XVIII веком који истовремено значе и моменте друштвених борби у ширем смислу а који су инспирисани Библијом. Све остало: чисто историјски догађаји у развоју јеврејства и других народа с којима су Јевреји дошли у додир, а затим историјски догађаји у хеленистичком и римском друштву; развој разних идеја, филозофских и других, које су покретале или одражавале те догађаје; развој и значај разних друштвених установа прво код Јевреја, а затим у Римској империји, и слични подаци — све то служи као оквир за наведену основну тему. Али све то — није још историја, а још мање историја јудаизма или хришћанства у целини. Због тога, рецимо, у излагању Мојсијевог петокњижја изостављени су сви прописи који имају само верски карактер, рецимо они о забрањеним јелима, о празницима и празновању, о уређењу храма и служби у њему итд., наглашени су само они који имају поред верског, или чак мимо верског, друштвени или шири друштвено-идеолошки значај.

С тога је рецензент стекао крив утисак и читајући други део који наводно „... обухвата ... толико много догађаја, који су уз то и боље познати ... да ... заузет изношењем тих података, писац као да испушта из вида свој основни циљ — да покаже улогу Библије у свим тим догађајима ...“ Обиље догађаја заиста постоји, и заиста зависи од оцене читаоца да ли су ти догађаји добро распоређени и изложени да се у њиховом оквиру или помоћу њих схвати основна порука књиге: Библија, непосредно и посредно, служила је као идеолошка основа друштвеним борбама које су формално (а у одређеној мери и суштински) религиозне (јер је то условљавало ондашње друштвено уређење и степен развоја ондашњег друштва), али у суштини чисто друштвене. Разуме се, пошто Библија није

јединствено дело, и садржи две основне идеолошке структуре: јеврејску материјалистичко-демократску и хеленистичку идеалистичку (сасвим грубо описујући ствар), и смер утицања Библије је различит. Али пошто се у другом делу ради о Библији као извору друштвених борби а не као о њиховом одразу, однос између Библије као идеологије и друштвених догађаја је много посреднији него у првом делу књиге. Ипак, чини ми се, сасвим је јасно и одређено приказан утицај Старог завета на буржоаско демократске тенденције у калвинистичким покретима насупрот идеалистичко-егализаторским тенденцијама ранијих јереси инспирисаних еванђељима чији су носиоци сељаци-кметови, или идеалистичко-аристократским тенденцијама званичног католичанства које је католичка црква црпла из других делова Новог завета (тј. са изузетком синоптичких еванђеља). Изненађује ме да та места у књизи у којима је дат покушај класификације друштвених борби инспирисаних Библијом рецензент уопште није приметио, или бар није изнео у рецензији.

Ово тим пре што је то већ материја која свакако спада у научну област којом се рецензент бави. Додуше он каже у почетку рецензије да није могао да уђе у приказ садржаја књиге „јер је писана сажето, па је он врло богат“ (стр. 188). Али кад већ приказује књигу и кад се већ са њему својственом скромношћу оградајује од валоризовања првог дела (иако се касније упушта у то) истичући да је он за „просечног читаоца који, као и потписани (тј. др Рад. Лукић), врло мало или ништа не зна о историји Библије, односно историји јеврејског народа, о застанку и развоју јудаизма и хришћанства“ — могло се очекивати да реагује на оне делове књиге за које је он високо стручан, ако већ неће да да приказ целог садржаја књиге. Рецимо, у књизи се даје специфичан смисао демократије код старих Јевреја. По мом мишљењу та демократија није специфична само по томе што кроз једно широко конципирано законодавство хоће да фиксира племенску демократију (која је иначе, логиком историјског развоја, била осуђена на пропадање и нестајање), него је њен много дубљи и за нововековни историјски развој актуелни смисао у јеврејској концепцији монотеизма: принцип бога и божанства је потпуно одвојен од човека, пред Богом — Јахвеом сви су људи, па и најбогатији, па и краљ, једнаки и подједнако везани његовим законима. Није само дубока идеја демократије него и законитости. Када се то схватање упореди са грчким схватањем богова и божанства у којем је божанско и људско измешано, што на тај начин даје идејно и друштвено оправдање аристократији и аристократском друштвеном уређењу, добија се нови прилаз и разумевању каснијег сукоба између католичанства и реформације, а нарочито калвинизма. Рецензент, међутим, према таквој једној основној концепцији рада не само да не заузима став, него га ни не спомиње. Такође се не осврће на идеју уговора између Бога — Јахвеа и јеврејског народа у Старом завету, а та идеја из које се у модерној нововековној политичкој мисли делимично развила идеја друштвеног уговора као средства борбе против неограничене власти владалаца и привилегије племства — била је обновљена у калвинизму, покрету младе буржоазије, рецимо код Француза — хугенота Отмана и Лангеа, код Холанђана — Гроцијуса, код Енглеца — Хобса и Лока. Тек ће касније проширити концепцију друштвеног уговора француски и други теоретичари. Чудно је да рецензент који се много бави историјом политичких теорија није се осврнуо у књизи на та места. Уосталом, у поговору књиге (који у ствари служи као закључак, чији недостатак мени рецензент замепа), а као аргумент за оправданост мојих основних концепција у књизи, наводи се Марксов спис „Јеврејско питање“ у којем Маркс модерну буржоаску демократију XIX века попоставећује са јудаизмом. Разуме се, о истоветности се не може говорити, то је младалачко претеривање Маркса, али да се у тој буржоаској демократији налазе наведене друштвено политичке концепције Старог завета које су продрле кроз калвинизам као и кроз енглеску и америчку буржоаско-пуританску револуцију (а пуританци су само радикални изданак калвинизма) — неоспорна је чињеница. Све ово, међутим, рецензенту не изгледа значајним, па се на њ и не осврће. Разум-

љиво је онда што не сматра вредним спомињања, рецимо, објашњење значаја шабата (суботе) кроз који се, насупрот грчко-римском аристократском схватању, придаје велики друштвени значај раду; или синagoзи која васкрсава у неконформистичким самоуправљачким верским (а у суштини, у почетку, политичким) општинама пуританаца у XVII и XVIII веку; итд. итд.

Можда рецензент не сматра за потребно да се осврне на наведене идеје (као и на друге идеје у књизи које овде нису споменуте) с тога што их узима, како је навео у рецензији, за „опште познате”. Међутим, оне често садрже један нови начин гледања изнетих друштвених појава, начин на који нисам наишао у употребљеној (иначе, сразмерно, заиста скромној) литератури. Па чак и по таквом питању, иначе заиста много расправљаном, који су то комунистички, анархистички и самоуправљачки елементи у првобитним јеврејско-хришћанским заједницама, покушао сам да унесем извесне своје погледе. Заиста би било интересантно да је по тим важнијим питањима рецензент био изнео своје ставове, или се на њих на други начин осврнуо у рецензији.

Изгледа ми да је све то последица околности што рецензент не прилази књизи као својеврсном раду, у основи научној популаризацији али са извесним оригиналним замислима, раду који, покушавајући да синтетизује кроз призму основних друштвено-политичких идеја Библије разноврсне друштвене појаве и догађаје повезане са тим идејама, и који се понекад служи и есејистичко-књижевним изражајним могућностима; него помало прилази књизи као да има пред собом неку магистарску или докторску дисертацију коју треба посматрати кроз логичко-класификаторска и логичкистичко-дидактичка мерила (тима никако не желим рећи да таква дисертација не може бити зрео научни рад). Тако, замера ми да у првом делу књиге нисам дао „синтетичан и систематски приказ тих (тј. друштвених) борби” и што нисам показао „како се оне одражавају у Библији. Тако саме борбе нису довољно диференциране и на одговарајући начин разврстане — оне се своде углавном на борбе између сиромашних и богатих...” (стр. 189). Морам рећи да ову примедбу не разумем сасвим; на које и какве борбе рецензент мисли? Но да сам урадио нешто слично што рецензент тражи то би била историја или јалови историјско-социолошки састав. Има у приказу и других таквих замерки (на пример она на стр. 180, четврти став, да је подела књиге вештачка).

Рецензент тврди (стр. 189) да у књизи „остаје нерасветљено основно питање и за I и за II део књиге, оно о противуречном карактеру Библије — је ли она на страни сиромашних или богатих, какво је њено деловање у вези с тим противуречним карактером”. Пошто је Библија писана кроз више од хиљаду година, никако се не може одговорити, као што је то у књизи детаљно објашњено, да ли је она на страни богатих или сиромашних. Неки делови су на страни „богатих” (на пример, Проповедник, Соломонове изреке, неки делови Дела апостолских и Посланица апостолских, итд.), а неки на страни „сиромашних” (делови Мојсијевог петокњижја, већи део књига Пророка Синоптичка еванђеља, итд.) А једна од основних преокупација моје књиге је управо у томе да објасни зашто су у неким друштвено-историјским моментима послужили једни делови Библије као друштвена идеологија за одређене друштвене слојеве, а зашто у другим моментима и за друге друштвене снаге — други делови. Иоле пажљиви читалац то одмах може уочити.

Исто тако је сасвим неумесно и у садржају књиге није нигде пласирано рецензентово питање „да ли писац своја излагања оправдано ограничава углавном на крај XVII века, избегавајући да говори о двема великим револуцијама — буржоаској и социјалистичкој, као и о данашњем тренутку. Је ли Библија и ту играла неку улогу... поготово је ово питање важно сада у вези са успостављањем „дијалога” између хришћана и комуниста”. Изгледа да рецензент опет замишља да има пред собом дисертацију којој замера да није написана као што је замислио. У књизи је јасно речено да је Библија престала бити *непосредна* политичка идеологија закључно са енглеском и америчком буржоаском револуцијом. Истина, рецен-

зент сумња у те разлоге: „чини се да пишчево мишљење да од Француске револуције наовамо Библија више не игра улогу у политичким борбама није тачно, мада је та улога слабија но раније.” Међутим, осим чврсто постављене тврдње не наводи никакве аргументе насупрот концепцији књиге у том погледу. Да ли је данас заиста игде Библија непосредна политичка идеологија? Имамо безброј верских секти које и данас ничу у име враћања Библији, али оне више немају никакав *политички значај*, као што су некад имали на пример таборњани или пуританци. (Додуше, у Совјетском савезу и неким другим социјалистичким земљама те секте би се могле схватити као вид отпора постојећем друштвеном поретку, али само посредно и политички не много значајно.) А што се данашњег „дијалога између хришћана и комуниста” тиче, тако нешто се заиста не може повезати са садржином и темом књиге. Она не посматра Библију као верски спис (ако то и чини, понављам, то чини због конкретног политичког значаја појединих верских учења или устанаова у датом тренутку), нити улази у однос Библије према данашњим званичним великим црквама, нити улази у данашња социјална учења и друштвену, социјалну и политичку активност тих цркава. Опет морам да подсетим рецензента да књига није заиста историја религије (она је то само узгредно и посредно).

И поред свих ових замерки, на крају захваљујем академику др Радомиру Лукићу што се прихватио да моју књигу прикаже и уложио труда да тај посао обави и поред своје велике заузетости.

Андреја Гамс

Karl Peters: FEHLERQUELLEN IM STRAFPROZESS. EINE UNTERSUCHUNG DER WIEDERAUFNAHMEVERFAHREN IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND. I. BAND — EINFUEHRUNG UND DOKUMENTATION. S. XVIII, 574. Verlag C. F. Müller. Karlsruhe. 1970.

После вишегодишњих истраживања извора грешака у кривичном поступку проф. К. Петерс је објавио први том својих студија о овој веома значајној проблематици. Проучени су списи 1.115 кривичних предмета код којих је дошло до понављања поступка. Ово је досада и најопсежније истраживање грешака у раду кривичног правосуђа. У првом тому дата су уводна излагања и изложена је документација, док ће други том презентирати теоријска разматрања и закључке. Према обећању аутора други том треба очекивати у 1972.

Овај научно-истраживачки рад је настао захваљујући делу Макса Хиршберга (Max Hirschberg) »Das Fehlurteil im Strafprozess — Zur Pathologie der Rechtsprechung», Штутгарт 1960. и иницијативи проф. Петерса. О предузимању овог посла одлуку је донела Савезна скупштина, а у остварењу читавог подухвата учествовала су сва министарства правосуђа Савезне Републике Немачке. Са финансијске стране обилату помоћ је пружила Немачка заједница за истраживања (Deutsche Forschungsgemeinschaft), а сам научно-истраживачки рад је обављен на Универзитету у Тибингену у Истраживачком центру за кривични поступак и поступак извршења казни. Карактеристично је да међу сарадницима проф. Петерса срећемо и судске психијатре и социјалне педагоге, што указује на свестраност истраживања. Проф. Петерс је веома лепо изложио организацију, гехнику и поступак свога научног истраживања и тако је сваком кога овај посао интересује омогућио да на једном примеру види како се то ради.

Истраживање је засновано на § 359. и сл. Немачког ЗКП, који износи разлоге за понављање кривичног поступка и тако практично проучава чињенично стање нападнутих пресуда. Реч је о чињеницама које се односе на утврђивање чињеничног стања или личности. Код проучавања нападнуте